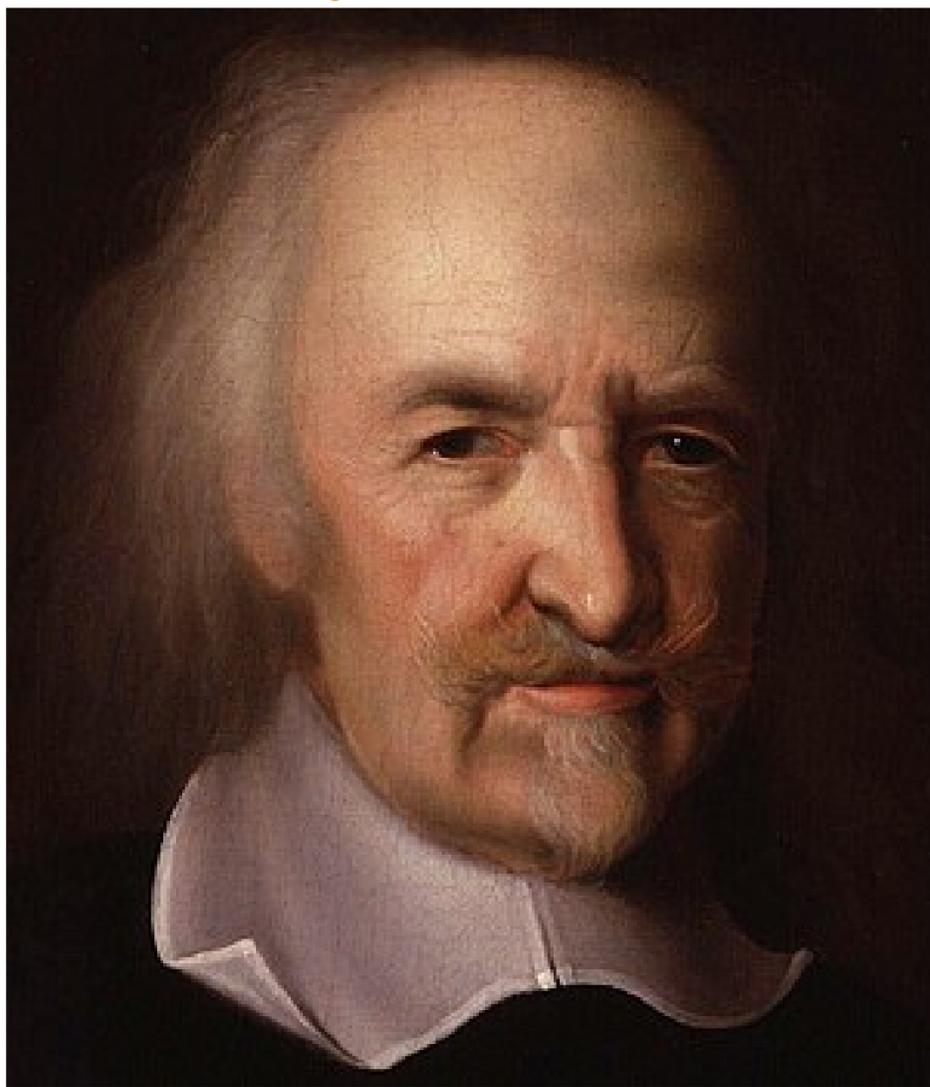

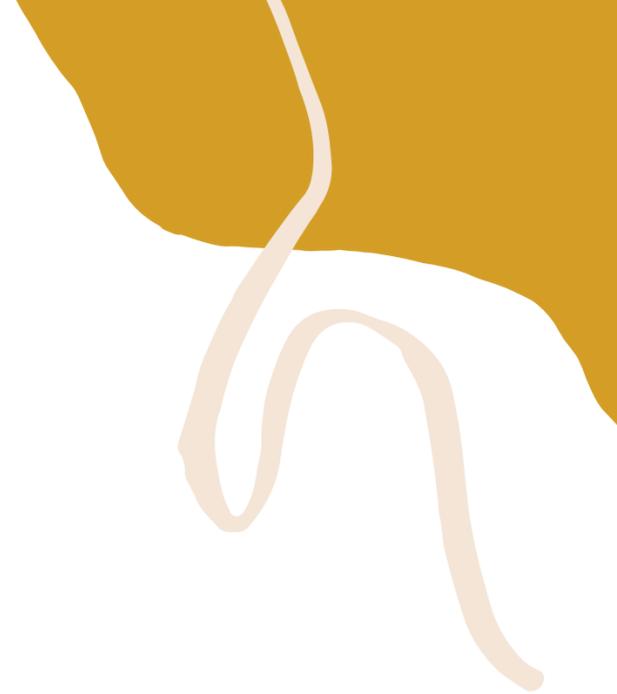
*Тема 1. ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТИЧНОГО
ВРЯДУВАННЯ*

Де починаються й закінчуються права індивіда? Які є обмеження свободи дії або слова окремої особи? До яких дій ви вдалися б для захисту своїх інтересів у природному стані, коли немає жодного органу влади чи формалізованих правил? А для захисту життя? Що робити, якщо хтось віддає перевагу добробуту власної родини, а не вашому праву на життя? Коли людина в природному стані усвідомлює, що її життя, свобода, власність або прагнення до щастя піддаються ризику, вона, природно, починає думати про способи їх захисту. Якими способами людина може захищати ці права? Що робити, якщо ваші інтереси радикально відрізняються від інтересів інших членів вашої спільноти? Ці питання допомагають нам краще зрозуміти мету й філософські засади врядування та концепцію побудови системи органів влади.

Переходячи від первісного стану до керованого суспільства, люди поступаються певними свободами та правами в обмін на вигоди й захист, які пропонує життя в керованому суспільстві. Щоб краще зрозуміти цей обмін деяких особистих свобод (наприклад, обмеження на висловлення ненависті або крадіжки) на вигоди (наприклад, мирне співіснування через верховенство права, вищий рівень добробуту й захист власності), філософ XVII ст. Томас Гоббс сформулював теорію суспільного договору. Теорія суспільного договору описує систему, за якої люди погоджуються відмовитися від деяких прав (свобод), щоб вийти з природного стану.

Англійський філософ Томас Гоббс (1588-1679 рр.) у своєму творі «Левіафан» (1651 р.) стверджує, що природний стан є взагалі небажаним; більше того, такий стан суворий і безжалісний. Гоббс, характеризуючи природний стан, описує його як «війну всіх проти всіх».

Отже, на думку Гоббса, люди були змушені погодитися на формування організацій, які б вирішили проблеми, які він описав. Він назвав це «суспільним договором».

Головна ідея мислителя полягала в тому, що держава, закони й органи влади формуються на основі добровільного рішення людей, щоб задовольняти конкретні потреби, і цей процес не є результатом надприродної сили, як стверджували багато релігійних мислителів свого часу. Гоббс уважав, що тільки пряме врядування змогло подолати природний стан задля досягнення громадського порядку й виживання.

Жан-Жак Руссо (1712-1778 рр.) у своєму творі «Про суспільний договір, або Принципи політичного права» (1762 р.) стверджував, що всі люди від народження вільні й за своєю сутністю добрі, але сили суспільства розбестили людство. На відміну від Гоббса, Руссо не вважав існування природного стану проблемою, навпаки, на думку філософа, негативні якості, такі як жадібність і егоїзм, з'явилися саме з розвитком соціальних інститутів і відповідних норм. Прикладом цього є право приватної власності, яку Руссо розглядав як руйнівну практику, що сприяла зосередженню людини на власних інтересах, підживлювала людську жадібність і прагнення до здирництва.

Єдиний спосіб подолання цієї дилеми Руссо вбачав у тому, щоб люди поступилися індивідуальними бажаннями на користь колективної волі, яку він називав «загальною волею», що представляє спільні інтереси суспільства. Руссо вважав, що загальна воля повинна бути виражена через самоврядування та закони, які відображають загальне благо.

Ідеї Джона Локка (1632-1704 рр.) зіграли важливу роль у формуванні сучасної західноєвропейської демократичної держави. Локк висловив свої основні ідеї у праці «Два трактати про правління» (1689 р.). Його погляди можна розглядати як проміжну позицію між концепціями Гоббса та Руссо. Подібно до Руссо, він уважав, що люди вільні та рівні від народження, однак водночас поділяв погляди Гоббса на природний стан, за якого люди вступали в конфлікт між собою, намагаючись реалізувати й захищати свої права. Локк також поділяв позицію Гоббса стосовно того, що система врядування, сформована на основі суспільного договору, була засобом подолання природного стану. Обидва ці філософи поділяли засадничу ідею про те, що люди добровільно вступають у суспільний договір, щоб отримати певні блага, хоча для одержання цих благ треба піти на деякі жертви.

«Отже, політичною владою я вважаю право створювати закони, які передбачають смертну кару і, відповідно, усі інші менш суворі засоби покарання для регулювання й збереження власності, і застосовувати силу співтовариства для виконання цих законів і для захисту держави від нападу ззовні – і все це тільки заради суспільного блага».⁴

ВПРАВА 1

ЧОМУ ЛЮДИ ЗГОДНІ ПОСТУПИТИСЯ МАЙНОМ АБО СВОБОДАМИ?

Розглянемо таку ситуацію. Ви є учасником ігрового шоу.⁵ Дійшли до останнього раунду, у якому залишилися ви та ще один учасник. Є можливість, що ви один або ви й інший учасник можете виграти багато грошей. Вам пропонують зробити такий вибір: а) узяти всі гроші собі або б) розділити гроші з іншим учасником.

ПЕРШ НІЖ РОБИТИ СВІЙ ВИБІР, РОЗГЛЯНЬТЕ МОЖЛИВІ РЕЗУЛЬТАТИ ГРИ:

Результат №1 – Якщо обидва гравці вирішують зберегти гроші кожен для себе, то обидва йдуть з порожніми руками.

Результат №2 – Якщо один гравець вирішує поділити гроші між собою та іншим гравцем (гравець А), а інший – залишити всі собі (гравець Б), то гравець Б виграє всі призові гроші.

Результат №3 – Якщо обидва гравці вирішують поділити гроші між собою, то гроші розподіляють порівну між двома гравцями.

ЯКИЙ ВИБІР ЗРОБИЛИ Б ВИ Й ЧОМУ?

- Зважте на переваги та недоліки рішення поділити гроші.
- Які фактори спонукали б вас до рішення поділити гроші?
- З яких причин ви вирішили б не ділитися грошима?

ПРОАНАЛІЗУЙМО ВАРІАНТИ.

Якщо людина вирішить залишити всі гроші собі й інша сторона те саме, то ніхто не виграє. Це, безумовно, не найкращий результат

зі сторін. Це природний стан, коли кожен діє у власних інтересах і з огляду на бажання захистити своє майно та безпеку; це також умови, за яких інші завжди є потенційними ворогами, тобто інший учасник має силу, що дає йому можливість удатися до дій, які позбавлять вас грошей. Тим часом, якщо один індивід діє лише у власних інтересах, а інший є більш великодушним, то переможе той, хто діє у власних інтересах. Цей сценарій може сприяти маніпуляціям та обману, коли кожен гравець намагається переконати іншого, що він готовий поділитися грошима. Цей сценарій також характеризується станом конкуренції та недовіри. Однак за сценарію №3 вигоду одержують обидва. Таким чином, основна причина, через яку індивід готовий поділити гроші, – це сподівання досягти результату №3.

Цей сценарій можна сприймати як форму суспільного договору, рішення пожертвувати певним власним інтересом заради безпеки. За сценарію №3 є можливість досягнення гармонії та взаємовигідних умов. Вибір такого результату є прикладом

«освіченого власного інтересу», філософської думки, яка пояснює, що люди можуть пожертвувати деякими особистими благами на користь інших людей через віру в те, що це, зрештою, також відповідатиме їхнім власним інтересам.

1.2 ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬСТВА Й ДЕРЖАВИ

Протягом багатьох століть панівною формою державного врядування була династична монархія, за якої правитель визначався за народженням і сімейним спадковим правом на престол. У межах династичних монархій влада була сконцентрована в руках монарха та привілейованої політичної еліти, тоді як більшість людей були лише їхніми підданими й не брала участі у формуванні органів влади. За феодалної системи, що переважала в певних частинах Європи та Азії, люди найчастіше були підданими місцевого володаря, який служив королю, а не підданими держави. Середньовічна монархія ставила особисту відданість і покірність монарху понад усе.

Американська революція 1775-1783 рр., яка привела до утворення Сполучених Штатів Америки, та Французька революція 1789-1799 рр., ознаменували собою зміну суспільних поглядів на роль влади й органів влади.

Попередні уявлення про право на владу за народженням та суспільним положенням трансформувалися в уявлення про народ як джерела повноважень у демократичній країні. Згодом сучасні демократичні держави сформувалися на тій основі, що народ надає органам влади повноваження на врядування й так само може відкликати ці повноваження.

ФУНКЦІЯ(І) ДЕРЖАВИ
БЕЗПЕКА Й ЗАХИСТ ПОРЯДКУ

ЗАХИСТ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ

ЗАХИСТ ВРАЗЛИВИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ДОБРОБУТУ

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ
СПРАВЕДЛИВОСТІ**

Багато мислителів уважали збереження порядку та безпеки найважливішим завданням держави. На думку Гоббса, лише суворе врядування могло б послабити страх, що випливає з природного стану, та забезпечити порядок. Відповідно до цього він уважав, що головною метою органів влади було гарантування безпеки, верховенства права й порядку.

Безпека має бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Держава гарантує зовнішню безпеку за допомогою військових/збройних сил і служб безпеки, які відповідають за захист держави від нападів та агресії з боку інших держав. Держава також веде переговори про союзи з іноземними державами й забезпечує державну дипломатію для здійснення своїх інтересів через переконання.

Німецький соціолог Макс Вебер (1864- 1920 рр.) уважав, що право на використання легітимної сили є найважливішою особливістю сучасної держави.⁷ Це право дозволяє державі застосовувати (або погрожувати застосуванням) фізичну силу для запобігання злочинності та безладу і для гарантування безпеки людей, що знаходяться під її врядуванням. У сучасному світі саме ці повноваження надано державі.

На думку Джона Локка, захист прав людини та майна має бути головною метою держави й органів влади. Відповідно до цієї позиції, якщо держава не зможе захистити майно (що є результатом праці людини), то весь політичний і соціальний організм опиниться під загрозою. В інших випадках, коли права приватної власності не захищені, а права на вільне володіння майном не існує, люди можуть втратити свою мотивацію бути активними і творчими, оскільки вони не мають гарантій збереження своїх досягнень.

В останні десятиліття однією з функцій держави стала особлива турбота про найбільш вразливих членів суспільства. Демократичні уряди реалізують дедалі більше програм, спрямованих на матеріальне й соціальне забезпечення вразливих груп населення, таких як меншини та люди з інвалідністю. У багатьох сучасних демократичних країнах є спеціальні програми, завдяки яким держава закріплює право людей з інвалідністю на освіту та зайнятість. У розділі про права людини ви прочитаєте, що існує низка міжнародних і національних нормативно-правових актів, які зобов'язують держави захищати вразливі групи населення.

У XVIII ст. шотландський філософ Адам Сміт висловив думку, що втручання держави в економіку не є необхідним. За словами Сміта, коли люди вільні діяти у власних економічних інтересах, споживачі можуть вільно обирати, що купувати, виробники – що продавати, сили попиту й пропозиції приводять до створення продукції й формування цін, що є вигідними для всіх окремих членів суспільства, а отже, й суспільства загалом

Деякі вчені вважають, що держава повинна забезпечувати соціальну справедливість. Іншими словами, держава відповідальна не тільки за фізичну безпеку громадян, а й за їхній соціальний добробут. Згідно з цією думкою, держава відповідає за викорінення нерівності серед громадян із погляду економічного розвитку, освіти, охорони здоров'я або соціального забезпечення. У ХХ ст. більшість західних країн прийняли концепцію соціальної справедливості й почали реалізовувати низку державних програм, спрямованих на подолання безробіття та досягнення соціальної рівності.

1.3 ПРИНЦИПИ ДЕМОКРАТІЇ

ПРИНЦИПИ ЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ¹⁴

ПРИЙНЯТТЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ВИБОРІВ

Хтось виграє вибори, хтось – програє. Іноді сторона, що прогала, відмовляється визнати поразку на виборах. В умовах демократії передача влади від однієї каденції лідерів до іншої повинна відбуватися мирно. Тож якщо вибори дійсно були вільними та справедливими, то всі повинні прийняти їх результати.

ПІДЗВІТНІСТЬ

У демократичній країні представники влади повинні нести відповідальність за свою діяльність. Це означає, що вони повинні приймати рішення на благо всіх людей, яких вони представляють. Вони повинні діяти в інтересах кожного, а не тільки своїх прибічників чи самих себе. Вони повинні бути відповідальними за свої рішення та дії.

ЗАКОН ПРО ПРАВА

Більшість демократичних країн установила письмовий перелік прав для захисту свого населення. Часто цей перелік входить до «Закону про права» і є частиною конституції країни. Зазвичай «Закон про права» обмежує повнова-

УЧАСТЬ ГРОМАДЯН

Демократія потребує участі членів громади в урядуванні. Участь – це більше, ніж просто право, це обов'язок. Є безліч різних видів участі, включно з такими як: голосування, дебати з певних питань, протест проти дій органів влади, сплата податків, участь у роботі суду присяжних. Члени громад повинні мати можливість одержувати інформацію та брати участь у засіданнях органів управління. Вони повинні мати можливість приєднуватися до громадських об'єднань. Члени громад повинні мати право вільно балотуватися на виборні посади. Участь громадян зміцнює демократію.

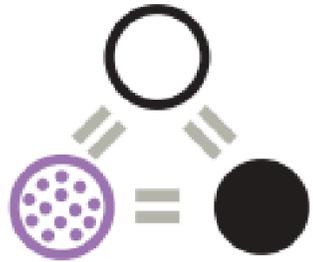
ЗАПОБІЖНИКИ ПРОТИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПОВНОВАЖЕННЯМИ

Коли публічні службовці використовують свої повноваження на користь собі чи своїм друзям, вони зловживають своєю владою. Це називається корупцією. Публічні службовці є корумпованими також тоді, коли використовують державні гроші незаконно. Демократичні уряди повинні контролювати зловживання повноваженнями. Зазвичай демократичні уряди розподіляють владу і відповідальність між різними гілками чи інституціями, щоб уникнути зловживань із боку одного якогось службовця. Незалежні інституції та нейтральні суди повинні карати публічних службовців, які зловживають владою або вдаються до корупції.

ЕКОНОМІЧНІ СВОБОДИ

Люди в демократичній країні повинні мати певну економічну свободу. Це означає, що уряд повинен дозволити людям володіти майном і бізнесом. Люди повинні мати можливість обирати роботу та вступати до профспілок. У демократичній країні має існувати вільний ринок, а уряд не повинен повністю контролювати економіку.

РІВНІСТЬ

За демократії всі люди заслуговують на справедливе ставлення незалежно від їхньої раси, релігії, етнічної приналежності, статі чи сексуальної орієнтації. Вони повинні мати однакові соціальні, політичні та економічні можливості. Особи й групи можуть мати різні культури, особисті риси, мову та переконання, але кожен є рівним перед законом і однаково захищеним відповідно до закону.

ПРАВА ЛЮДИНИ

Усі демократичні країни намагаються цінувати життя та гідність людини, а також поважати й захищати права своїх громадян. Прикладами прав людини є:

Релігія: кожен має право на свободу світогляду й віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію, змінювати релігію, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи й ритуальні обряди. Це також включає право не сповідувати ніякої релігії.

НЕЗАЛЕЖНА СУДОВА СИСТЕМА

У демократичних країнах суди й правова система повинні бути справедливими. Судді та судова влада повинні бути вільні від впливу й контролю з боку інших гілок влади. Вони також не повинні бути корумпованими. Незалежні суди відіграють важливу роль у становленні справедливої й чесної правової системи.

БАГАТОПАРТІЙНА СИСТЕМА

За демократичного устрою більше ніж одна політична партія повинна брати участь у виборах і бути представлена в органах влади. За багатопартійної системи є опозиція до тієї партії, яка перемогла на виборах. Коли в органах влади представлені члени різних партій, то завжди є різні погляди на питання, які належать до їхньої компетенції. Виборці також мають вибір між різними кандидатами, партіями та політиками. Коли країна має лише одну партію, це, як правило, диктатура.

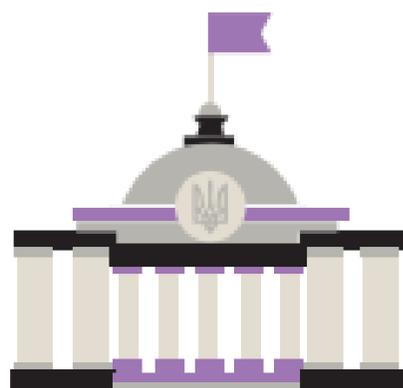
ПОЛІТИЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ

Демократичні суспільства повинні бути політично толерантними. Це означає, що, хоча одна політична група перебуває при владі, права інших груп залишаються захищеними. Демократичне суспільство зазвичай об'єднує людей багатьох культур, рас, релігій та етнічних груп, які мають різні погляди. Люди, які не представлені у владі, мають право організовуватися й висловлюватися. Політичні меншини іноді називають «опозицією», оскільки вони можуть мати ідеї, які відрізняються від ідей більшості, що перебуває при владі. Якщо більшість намагається позбавити прав представників меншин або людей, що мають інші переконання, ніж більшість, то вона також знищує демократію.

ПЕРІОДИЧНІ, СПРАВЕДЛИВІ Й ВІЛЬНІ ВИБОРИ

Одним зі способів висловлення своєї волі громадянами є обрання ними своїх представників до органів влади. У демократичній країні вибори повинні проводитися кожні кілька років. Люди повинні обирати представників на виборні посади під час вільного та чесного процесу. Більшість дорослих громадян повинні мати право голосу й балотування на виборну посаду, незалежно від їхньої раси, статі, етнічної приналежності та рівня доходу. Не повинно бути жодних перешкод, які б ускладнювали голосування людей.

ПРОЗОРИСТЬ

У демократичних країнах люди повинні мати змогу контролювати дії органів влади. Вони повинні мати змогу діяти так, щоб органи влади вживали тих заходів, яких бажає народ. Люди повинні мати доступ до інформації про те, які рішення приймаються, хто їх приймає й чому. Прозорі органи влади проводять зустрічі з громадськістю й інформують про свої дії засоби масової інформації та громадян. Прозорість сприяє більшій підзвітності й міцнішому демократичному ладу.